

ILK BOLALIK DAVRINING PSIXIK RIVOJLANISH
XUSUSIYATLARI: NEYROPSIXOLOGIK, KOGNITIV VA
ONTOGENETIK TAHLIL

BAXRIDDINOVA ANORA ASQAR QIZI

MAXAMADIYEVA XURIYAT ALISHER QIZI

*Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
aniq va tabiiy fanlar fakulteti biologiya yo'nalishi
13B-guruh 1- bosqich talabalari*

Annotatsiya: Mazkur maqolada ilk bolalik davrida (0–3 yosh) sodir bo'ladigan psixik rivojlanish jarayonlari neyropsixologik, kognitiv, emotsional va ijtimoiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Sensor-motor integratsiya, sinaptogenez, nutqning shakllanishi, xotira tizimlarining rivoji, shuningdek, attachment va shaxsiy identifikatsiya jarayonlarining ilmiy asoslari yoritiladi. Ilk bolalikning kritik va sezgir davr sifatidagi roli, uning keyingi psixik taraqqiyotga ta'siri ilmiy adabiyotlar asosida izohlangan.

Kalit so'zlar: psixika, muhit, bolalaik, davr, ontogenez, sharoit, sezgi, motorika

Kirish. Ilk bolalik davri inson psixikasining shakllanishida eng sezgir va murakkab bosqich hisoblanadi. Ushbu davr nafaqat fiziologik o'sishning jadalligi, balki markaziy nerv tizimining yuqori plastiklik darajasi, sinaptik aloqalarning tez shakllanishi va psixik funksiyalarning asosiy poydevorining yaratilishi bilan xarakterlanadi. Neyropsixologik tadqiqotlarga ko'ra, hayotning dastlabki uch yili bolaning kelajakdagi intellektual, emotsional va ijtimoiy salohiyatining 60–70 foizini belgilab beradi. Shu bois ushbu davrni chuqur ilmiy tahlil qilish pedagogika, psixologiya va nevrologiya sohalari uchun strategik ahamiyat kasb etadi.

1. Neyrofiziologik asoslar va sinaptik rivojlanish

Ilk bolalikda bosh miya po'stlog'ida sinaptogenezning eng yuqori sur'ati kuzatiladi. Dendritlarning kengayishi va miyelinlashtiruvchi hujayralarning

faollashuvi tufayli neyronlararo axborot almashinuvi tezlashadi. Assotsiativ zonalar differentsiallasha boshlaydi, bu esa murakkab sensor-motor uyg'unlikni ta'minlaydi. Tadqiqotlarda ko'rsatilishicha, 2 yoshga kelib bola miya sinapslarining soni kattalarnikiga nisbatan ikki baravar ko'p bo'ladi. Bu jarayon psixik rivojlanishning yuqori plastiklik darajasidan dalolat beradi.

2. Sensor-motor idrokning shakllanishi

Piaget ta'rifiga ko'ra, ilk bolalik davri sensor-motor bosqichni tashkil qiladi. Bola atrof-muhitni harakatlar, manipulyatsiyalar va sezgi signallari orqali o'rganadi. Dastlab idrok global xarakterga ega bo'lib, bola predmetlarni yaxlit holda qabul qiladi. Vaqt o'tishi bilan idrok analitik-sintetik darajaga ko'tarilib, shakl, rang, tovush, o'lcham kabi xossalarning farqlanishi kuchayadi. 2 yoshga kelib bola "predmetning barqarorligi" tushunchasini egallay boshlaydi va bu tafakkurning rivojlanishi uchun asos bo'ladi.

3. Xotira tizimlarining rivojlanishi

Ilk bolalikda xotira asosan ixtiyorsiz bo'lib, kuchli emotsional tajribalar orqali shakllanadi. Semantik va epizodik xotira elementlari nutqning rivoji bilan bog'liq holda 2–3 yosh oralig'ida shakllanadi. Neyropsixologik tahlilga ko'ra, hippocampusning funksional yetilishi va prefrontal korteksning faollashuvi xotiraning ixtiyoriy shakllarining paydo bo'lishiga xizmat qiladi. Takroriy tajribalar sinaptik mustahkamlash orqali xotiraning barqaror tizimlarga aylanishiga olib keladi.

4. Nutq va semiotik tizimning shakllanishi

Nutq ilk bolalik davrida nafaqat kommunikativ vosita, balki tafakkurni tartibga soluvchi ichki mexanizm sifatida shakllanadi. 1 yoshdan boshlab fonetik signallar, 1,5–2 yosh oralig'ida esa leksik bazaning faol o'sishi kuzatiladi. 2–3 yoshga kelib bolada ikki-uch so'zli gaplar, sintaktik bog'lanishlar, sabab-oqibat munosabatlarini ifodalovchi elementlar paydo bo'ladi. Vygotskiy nazariyasiga ko'ra, ichki nutqning paydo bo'lishi kognitiv jarayonlarning ichki rejalashtirilishi bilan bog'liq.

5. Tafakkur va tasavvurning rivojlanishi

Bola tafakkuri dastlab real predmetlar bilan faol o‘zaro ta’sir orqali shakllanadi. Sensor-motor operatsiyalar orqali u sabab-oqibat munosabatlarini, predmet funksiyalarini va fazoviy munosabatlarni anglaydi. 2 yoshdan boshlab obrazli tafakkur va tasavvur kuchayib, rolli o‘yinlar, predmetlarni almashtirish (masalan, tayoqni mashina deb tasavvur qilish), voqelikni modellashtirish qobiliyati paydo bo‘ladi. Bu jarayon ijodkorlikning boshlang‘ich ko‘rinishidir.

6. Emotsional rivojlanish va attachment

Bowlbiyning attachment nazariyasiga ko‘ra, bola hayotining dastlabki yillarida asosiy parvarishlovchi bilan shakllangan emotsional aloqa uning keyingi ijtimoiy moslashuvi uchun poydevor bo‘lib xizmat qiladi. Barqaror, mehrga asoslangan, xavfsiz muhit bolaning emotsional barqarorligini shakllantiradi. Agar bu jarayon buzilsa, bolada xavotir, ishonchsizlik, ijtimoiy qo‘rquv kabi holatlar kuchayishi mumkin.

7. Irodaning shakllanishi va “Men” konsepsiyasi

2 yoshdan boshlab bola o‘z “Men”ini anglay boshlaydi. Mustaqillik istagi kuchayadi, o‘z xatti-harakatini boshqarish mexanizmlari shakllanadi. Bu davr psixologiyada “krizis 3 let” deb ataladi. Bola qarshilik ko‘rsatadi, o‘z fikrini himoya qiladi, yangi harakatlarga intiladi. Ushbu jarayon iroda va shaxsiylikning shakllanishi uchun zarur bo‘lgan bosqichdir.

Xulosa

Ilk bolalik davri psixik rivojlanishning eng intensiv bosqichi bo‘lib, unda neyrofiziologik, kognitiv, emotsional va ijtimoiy jarayonlar jadallik bilan shakllanadi. Bu davrda sodir bo‘lgan tajribalar, muloqot va tarbiya bolaning keyingi intellektual va shaxsiy rivojlanishining poydevorini belgilaydi. Shuning uchun ilk bolalik davrida bola bilan to‘g‘ri, ilmiy asoslangan, mehrga boy yondashuv nihoyatda muhimdir.

ADABIYOTLAR

1. Vygotsky L.S. “Mind in Society”.
2. Piaget J. “The Origins of Intelligence in Children”.
3. Bowlby J. “Attachment Theory and Its Applications”.

4. Luria A.R. "The Working Brain".
5. Gessel A. "Infant and Child in the Culture of Today".
6. Шомуротов, У. (2024). ТЕХНОЛОГИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕТОДОВ АРТ-ТЕРАПИИ В УСТРАНЕНИИ ЛИЧНОСТИ АГРЕССИИ. *Предпринимательства и педагогика*, 5(2), 91-95.
7. Abdukarimovich, Y. T., & Melikmurodovich, S. U. B. (2022). Art Therapy in Eliminating Aggressiveness in the Individual. *Global Scientific Review*, 9, 1-4.
8. MELIKBOBOYEVICH, S., QIZI, O., & QIZI, Q. (2024). INSONIY MUOMALA VA MULOQOTNING PSIXOLOGIK VOSITALARI. *SAMARALI TA'LIM VA BARQAROR INNOVATSIYALAR JURNALI*, 2(2), 180-188.
9. Melikboboyevich, S. U., & Yusufaliyevna, H. S. (2024). Educator's Skill in Eliminating Aggressive Situations of Children Raised in Preschool Education Organization. *Samaraly Ta'lim Va Barqaror innovatsiyalar Jurnali*, 1(6), 611-616.